

1. **Авилиани С. Ш.** Природа знания и ценности. / С. Ш. Авилиани. – Тбилиси: Мецниереба, 1989. – 182 с.
2. **Барматова С. П.** Політична поведінка / С. П. Барматова // Політична соціологія. – К.: Либідь, 2003. – С. 127–137.
3. **Белов А. А.** Социально-экономические факторы электорального поведения: теория, методология, эмпирика / А. А. Белов // Вестник МГУ. – Сер. 12: Политические науки. – 2004. – № 6. – С. 36–54.
4. **Белый О.** Нигилизм и политические фантомы посткоммунистической эпохи / О. Белый // Політична думка. – 1994. – № 4. – С. 11–16.
5. **Вовк В.** Монологізм свідомості та мова політика / В. Вовк // Політична думка. – 1995. – № 2–3. – С. 21–26.
6. **Геворкян Г. А.** К проблеме понимания / Г. А. Геворкян // Вопросы философии. – 1980. – № 11. – С. 122–131.
7. **Костирев А. Г.** Роль засобів масової інформації в процесі демократичного розвитку суспільства / А. Г. Костирев: автореферат дис... канд. політ. наук: 23.00.02. – К., 2003. – 17 с.
8. **Паппи Ф. У.** Политическое поведение: мыслящие избиратели и многопартийные системы / Ф. У. Паппи // Политическая наука: Новые направления. – М., 1999. – С. 262–280.
9. **Паренти М.** Придуманная реальность: политика средств массовой информации / М. Паренти // США. ЭПИ. – 1998. – № 5. – С. 75–85.
10. **Fiorina M.** Rational choice, empirical contributions, and scientific enterprise / M. Fiorina // Critical Review. – 1995. – Vol. 9. – P. 85–89.

Надійшла до редколегії 21.12.09

УДК 321

А. Ю. Кравець

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВЛАДА В ТРАДИЦІЙНИХ СУСПІЛЬСТВАХ ЯК ОСНОВНИЙ ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Розглянуто основні механізми здійснення влади в суспільствах з примітивною організацією (потестарних системах), які ґрунтуються, насамперед, на владі традиції і амбівалентності такої норми поведінки як табу.

Ключові слова: влада, традиція, політична антропологія, ієрархія.

Рассмотрены основные механизмы осуществления власти в обществах с примитивной организацией (потестарных системах), которые основываются, прежде всего, на власти традиции и амбивалентности такой нормы поведения как табу.

Ключевые слова: влада, традиция, политическая антропология, иерархия

The article deals with the main mechanisms of power realization in the societies with primitive organization, which are basing on the power of tradition.

Keywords: power, tradition, political anthropology, hierarchy

---

© Кравець А. Ю., 2010

Серед сучасних дослідників інтерес до політико-антропологічної проблематики обумовлений перш за все необхідністю розширення наукової бази, так як поняття «політична антропологія» та «антропологія влади» зовсім недавно увійшли в наш науково-образотворчий дискурс.

Актуальність дослідження владної проблематики в контексті політико-антропологічного дискурсу обумовлена також недостатньою, на наш погляд, кількістю наукової літератури, адже спеціалізовані праці і публікації з політичної антропології переважно складаються з двох основних масивів. Перший – праці присвячені ґрунтовному дослідженню африканських так званих «архаїчних» суспільств: «Африканські політичні системи» Фортеса і Еванса-Притчарда [6], «Політична антропологія» Баландьє [2] та інші. Другий – збірники статей з політико-антропологічної проблематики, як то вже класична для політико-антропологічної думки праця «Політична антропологія» Шварца, Тернера і Тюддена [7] і двотомна «Антропологія влади» Бочарова [1]. Тому точка зору російського дослідника Крадіна, пов'язана з думкою про те, що основний масив наукової літератури з політичної антропології вже створено і проблемою залишається тільки створення компаративістських, узагальнюючих кроскультурних досліджень [5, с. 15], виявляється не зовсім обґрунтованою.

Саме тому мета даного дослідження полягає в подальшому поглибленні знань з політико-антропологічної проблематики в цілому і влади та владних відносин у політико-антропологічному дискурсі зокрема.

Датою народження політичної антропології прийнято вважати вихід у світ книги «Африканські політичні системи» (1940) під редакцією Фортеса та Еванс-Притчарда [3, с. 14]. Треба зауважити, що серед політантропологів є декілька точок зору з приводу передумов виникнення політичної антропології. Так, Бочаров вважає, що виникнення політичної антропології як самостійної дисципліни тісно пов'язане з колоніальними захопленнями XIX–XX ст., в ході яких активно почали вивчатися примітивні суспільства, завойовані європейцями [3, с. 15]. Інший російський дослідник, Крадін, зауважує, що дійсно особлива увага до проблеми управління колоніями в Британській імперії стимулювала увагу до проблематики, якою займалися і займаються політичні антропологи, що призвело створення окремої дисципліни – політичної антропології. Більш того, деякі антропологи всіляко підкреслювали практичну важливість своєї діяльності перед колоніальною адміністрацією, наполягаючи на необхідності співробітництва вчених і влади (Малиновский, Редкльфф-Браун, Еванс-Притчард и др.). Але в той же час нерідко саме етнографи-антропологи виступали в ролі захисників туземних народів або протестували проти свого використання в якості інформаторів для урядових, військових та розвідувальних відомств. Вони були спеціалістами з різних областей наукового знання і вивчали примітивні суспільства, бо вони викликали в них інтерес як у дослідників, бо вони були «інакші», ніж звичні для них розвинуті індустріальні суспільства [5, с. 9–10]. Але так чи інакше всі вони сприяли виокремленню у другій половині XIX ст. антропології (в XIX ст. її нерідко називали етнологією) як самостійної дисципліни, що вивчала архаїчні народи. А в середині XX ст. в межах антропології виокремилась нова дисципліна – політична антропологія, що

досліджувала насамперед традиційні відносини влади, її інститути і системи: їх завдання, формування, структуру, функціонування: порівняльний аналіз цих відносин, інститутів і процесів, – що розрізнялися як територіально і етнічно, так і стадіально, – їх класифікацію і типологізацію головним чином у доіндустріальних суспільствах.

Взагалі влада є одним з ключових понять політичної антропології. При цьому слід зауважити, що політантропологія пропонує дійсно унікальний і вельми цікавий погляд на владу і владні відносини. Важливим тут є розуміння того, що влада в антропологічному дискурсі не зводиться лише до політичної, що характерно, наприклад, для політологів чи юристів. Тут влада – це перш за все неформальні відносини домінування, що проявляються в соціальних групах різних рівнів, аж до міжіндивідуальної взаємодії [1, с. 81].

І якщо, наприклад, історики, етнографи і соціальні антропологіці цікавляться дослідженням структури примітивного суспільства, побуту примітивних народів, то політантропологі, окрім дослідження самої системи владних відносин у традиційних народів, зосередили увагу також на причинах виникнення влади і владної ієрархії, на тому, чому доволі довгий час в архаїчних суспільствах існувала подібна ієрархія, на психофізіологічних механізмах її виникнення. Вони з'ясували, що виникнення соціальної кооперації, як якісно нового типу організації матерії, неодмінно було пов'язано з появою нового способу здійснення ієрархічного принципу, що визначає структуру будь-якої складної самокеруючої системи. Ця ієрархічна структура насамперед мала забезпечувати управління процесом спільної трудової діяльності. Упорядкування такої діяльності могло здійснюватись тільки за рахунок нормування поведінки людей, яке повинно було забезпечувати функціонування і відтворення соціуму як цілісності. Саме тому процес формування перших соціальних норм можна вважати початком становлення потестарних (владних) відносин між людьми, так як слідування нормі – це завжди підкорення, а її порушення передбачає покарання з боку всього суспільства або його частини. Як відомо, в примітивних соціальних організаціях були відсутні інституціоналізовані механізми фізичного примушення, які застосовувалися до порушників норм поведінки. Однак це не означало, що примушення взагалі не використовувалося, просто воно було доволі рідкісним. Основними механізмами, що забезпечували порядок у первісних соціумах, були психофізіологічні. Тому поведінка представників таких суспільств, коли суворо виконувались норми при майже повній відсутності фізичного примушення, часто визначають як «знеособлену владою традиції». Ця традиція проявлялася в формі традицій, звичаїв, ритуалів, етикету, виступаючи як ієрархічний механізм регулювання поведінки членів суспільства, свідчать про те, що реалізація соціальних норм здійснювалась індивідом переважно несвідомо, тобто поведінці не передував внутрішній діалог із самим собою (що властиво для представників постіндустріальних суспільств). Африканці нічого не знають про сили, що визначають їх соціальну поведінку. Вони не думають про ті інтереси, що керують ними, інститути, завдяки яким вони здійснюють колективні дії, і структуру груп, в яку вони організовані. Соціальна система трансформується у них у вигляді священної необхідності, де фігури, з яких вона складається, не підлягають критиці або перегляду. Коли ж європейські дослідники

ставили питання, намагаючись встановити мотиви тієї чи іншої поведінки, то чули у відповідь звичну вже фразу – «так прийнято» або «це закон наших предків» [4, с. 173].

Виходячи з уявлень про імовірний характер виникнення соціальних норм, можна припустити, що в його основі лежали випадкові поведінкові акти, які внаслідок їх найбільшої відповідності потребам системи в її прагненні до сталості перетворювались на суспільну норму. Антропологи також схильні до розгляду навіювання (впливу, переконання) в якості визначального психічного механізму, що забезпечував перетворення такого випадкового поведінкового акту в суспільну норму. Феномен навіювання звикли досліджувати насамперед у психіатрії, хоча він відіграє дуже важливу роль у міжособистісній взаємодії, дуже часто визначаючи соціальну і політичну поведінку людей [4, с. 176].

Навіювання реалізується в процесі психологічної взаємодії людей, коли вони прищеплюють іншим (свідомо або несвідомо) ті чи інші психічні стани, цінності, установки і т.п. При цьому інформація, що навіюється, сприймається індивідом при зниженому ступені усвідомлення та критичності, стає внутрішньою установкою, котра направляє, регулює і стимулює психічну і фізичну активність, що реалізується при тому чи іншому ступені автоматизму. Схильність до навіювання на ранніх етапах розвитку людства була більш значущою. Причину цього дослідники вбачають у слабкому розвитку теоретичного мислення у представників примітивних народів, адже, згідно з дослідженнями, теоретичне мислення значно зменшує ефект навіювання. Це відбувається тому, що в процесі еволюції людської психіки спілкування між людьми стає менш емоційним за рахунок розвитку понятійно-категоріального апарату. Останній слугує своєрідним смисловим бар'єром, перепорою несвідомому засвоєнню психічної інформації. В результаті в суспільствах з більш високим ступенем соціально-економічного розвитку роль навіювання в процесі психологічної взаємодії її членів у цілому знижується і зростає роль переконання [4, с. 176].

Враховуючи специфіку розвитку психічних процесів на ранніх стадіях соціогенезу, коли у процесі пізнання людиною оточуючого середовища переважає чуттєве начало, процес навіювання, скоріше за все, зводився до наслідування. Саме завдяки наслідуванню (перш за все несвідомому) випадково відтворений поведінковий акт міг закріпитися в якості суспільної норми.

Влада традицій, заснована на механізмі звички, забезпечувала не тільки внутрішній психологічний контроль за додержанням індивідом норм поведінки, але й контроль суспільства, так як індивідуальне відхилення від будь-якої звичної для суспільства поведінки невпинно викликало сильну негативну емоційну реакцію з боку інших членів колективу [4, с. 177–178].

Для розуміння влади традиції, котра ефективно панувала над індивідом архаїчного суспільства, необхідно розглянути також і психофізіологічні властивості такої норми, як табу [4, с. 180].

Науці відомі численні і різноманітні заборони (табу), яких дотримувались представники первинних соціумів. Дослідники схильні відводити забороні вирішальну роль у процесі становлення соціальності. В даному контексті політантропологів цікавлять, насамперед, психофізіологічні механізми заборони в контексті соціальної функції табу, яку вони розкривають у єдності соціологічної й психологічної складової.

Дослідники констатують той факт, що наявність табу (в даному контексті відчуття страху) в якості психофізіологічної субстанції влади була пов'язана не з можливістю використання фізичного примушення, а безпосередньо з самими соціальними нормами, що, власне, і робило заборону соціальним явищем, на відміну від страху тваринного, хоча в основі й того й іншого лежав один і той же психофізіологічний механізм.

Як вже зазначалося вище, дослідники приділяли велику увагу ролі табу в процесі становлення людини. Їх більшість бачить у виникненні табу той вирішальний крок, котрий зробила первісна людина на шляху до людини розумної, стримавши свої біологічні інстинкти, в першу чергу статевий та їстівний. Ці види заборони можна вважати універсальними в суспільствах первинної формації, їх виникнення дуже часто уявляється як в тій чи іншій мірі свідомо акція, направлена на усунення конфліктів у колективі первісних людей. Політантропологи наполягають на тому, що раціональне усвідомлення необхідності слідувати будь-яким поведінковим нормам, у тому числі і забороні з метою підвищення єдності групи і забезпечення тим самим виживання цієї групи навряд чи мало місце. Скоріш за все заборона була відображенням реально існуючої і дієвої норми поведінки, тобто фактично її закріпленням. На думку дослідників, табу, як норма поведінки, сформувалося перш за все в процесі взаємодії старших і молодших, а це є свідченням його соціально-диференціюючої функції. В результаті цього заборона виступала як основа влади старших над молодшими, оскільки психофізіологічний механізм забезпечував перевагу старшим, викликаючи у молодших змішане відчуття страху і поваги до них, котре слугувало психофізіологічною передумовою нав'язування своєї волі старшими [4, с. 181].

Все вищевикладене відносно табу наводить на думку, що усвідомлення соціально-психологічної ролі табу в його історичній перспективі є ключем до розуміння влади традиції в тій її частині, яка забезпечувала підкорення за рахунок виникнення у тих, хто підкорювався, емоцій страху, тобто феномена психофізіологічного примушення, яке є важливим компонентом влади взагалі, причому на всіх етапах еволюції. Виникнувши як організуюче начало на ранніх етапах соціогенезу, заборона з самого початку виступала в якості соціально-диференціюючої ознаки. Будучи результатом природно склавшихся норм поведінки, заборона маркувала новостворену ієрархію соціального організму. Особливо наглядно соціально-диференціююча роль заборони виявляє себе у сучасних етнографічних суспільствах, в яких першооснови соціальності, що сформувалися в період її становлення, проявляються в найрозвинутішому вигляді. В цьому випадку табуації особливо чітко реалізуються в поведінці людей, що належать до різних соціально-політичних страт. Таким чином, така норма, як табу, забезпечувала психофізіологічну асиметрію, в результаті чого правителі отримували психофізіологічну перевагу над керованими і могли нав'язувати їм свою волю. Перевага виражалася в тому, що керовані відчували до володарів весь комплекс емоційних переживань, котрий обумовлював психофізіологічний механізм заборони, що поряд з позитивними емоціями, як то любов, повага і т. п., викликав страх [4, с. 182].

Таким чином, у суспільних системах табуація в тій чи іншій мірі є індикатором соціально-політичної ієрархії, особливо в архаїчних організаціях. Тут по мірі того, як індивід (або група) переходили з одного соціального статусу в інший, з нього

знімалися одні заборони і накладалися інші. Тобто табу, які регулювали поведінку індивіда (групи) з більш низьким соціальним статусом, для більш вищих прошарків суспільства заборонами не були, мало місце незбігання поведінки в залежності від положення індивіда в соціально-політичній ієрархії. В результаті складалася ситуація, коли індивід (група) з більш високим статусом виступав в очах індивіда (групи) з більш низьким статусом як порушник тих заборон, котрим він був зобов'язаний слідувати. Тому емоції, що були викликані психофізіологічним механізмом заборони у керованих, адресувалися представникам вищих соціальних страт. За рахунок цього формувалася психологія керованих, що включала в себе емоцію страху і поваги стосовно керуючих, що, в свою чергу, дозволяло останнім здійснювати психофізіологічне примушення стосовно перших [4, с. 195].

Підводячи підсумки, зазначимо, що витoki влади, яка розумілася як здійснення психологічного впливу одних людей на інших, сягає корінням у глибині людської історії, коли формувалися перші соціальні норми поведінки. Важливим елементом у системі владних відносин є психофізіологічний механізм звички, що здійснює внутрішню психологічну регуляцію на індивідуальному рівні, забезпечуючи дотримання прийнятих у суспільстві норм поведінки, в тому числі тих, які визначають ієрархічну сопідкореність членів людського колективу.

Другим ключовим елементом у владних відносинах є психофізіологічний механізм заборони, що реалізується в культурній нормі табу. Цей механізм через поведінковий алгоритм, при якому поведінка правлячих і керованих розрізняється за допомогою табу, обумовлює психологічну сопідкореність індивідів, викликаючи у одних (керованих) амбівалентне почуття страху і поваги до керуючих, а також формує почуття психологічної переваги у керуючих, що в кінцевому рахунку забезпечує їм можливість нав'язування власної волі.

У різні історичні епохи поведінка суб'єктів владних відносин може по-різному відображатися в індивідуальній і суспільній свідомості, що залежить від рівня історичної еволюції, від господарюючих в суспільстві ідеологічних уявлень. Однак сам цей поведінковий алгоритм реалізується цими суб'єктами в більший мірі несвідомо, являючи собою ту фундаментальну загальнолюдську цінність, котра, виникнувши на самих ранніх стадіях соціогенезу без участі свідомості, зберігає свою якісну визначеність і на наступних стадіях суспільної еволюції.

Бібліографічні посилання

1. Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии : в 2 т. / сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. – 491 с.
2. **Баландье Ж.** Політична антропология / Ж. Баландье. – К.: Альтпрес, 2002. – 252 с.
3. **Бочаров В. В.** Политическая антропология // Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии : в 2 т. / сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. – 491 с.
4. **Бочаров В. В.** Истоки власти // Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии : в 2 т. / сост. и отв. ред. В. В. Бочаров. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. – 491 с.
5. **Крадин Н. Н.** Политическая антропология / Н. Н. Крадин. – М.: Логос, 2004. – 272 с.
6. **Fortes M. M., Evans-Pritchard E. E.** African Political systems. – London: Oxford University Press, 1940.

7. **Swartz M. J., Turner V. W., Tudden A.** Introduction // Political Anthropology. – New Brunswick: Transaction Publishers, 2006.

Надійшла до редколегії 17.12.09

УДК 321.01

П. В. Кузьмин

Крымский инженерно-педагогический университет

ГЕНДЕРНОЕ РАВНОПРАВИЕ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ДЕМОКРАТИЗАЦИИ УКРАИНСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Досліджено проблему гендерного диспаритету в українській політичній діяльності та шляхи його подолання.

Ключові слова: політична діяльність, гендер, гендерний диспаритет, гендерна рівноправність.

Исследована проблема гендерного диспаритета в украинской политической деятельности и пути его преодоления.

Ключевые слова: политическая деятельность, гендер, гендерный диспаритет, гендерное равноправие.

The article deals with a problem of gender inequality within Ukrainian political activity and ways of its solution.

Keyword: political activity, qender, qender inequality, qender equality.

Демократизация политической деятельности в Украине тесно связана с равноправным участием в ней, наряду с мужчинами, женщин. В этом убеждает политическая практика ряда европейских, в особенности скандинавских, стран, где женщинам удалось добиться более передовых позиций в социальной и политической областях по сравнению с женщинами других стран мира.

В украинском обществе решение гендерной проблемы, обеспечение формально-юридического и практического равенства мужчин и женщин является актуальным и неотложным вопросом общественно-политической жизни.

Гендерный диспаритет в политической сфере своим следствием создал проблему, суть которой заключается в том, что женщины, составляющие более половины украинского общества и электората и представляющие собой совершенно иной мир, лишены возможности быть субъектом политической деятельности, принимать реальное участие в подготовке и принятии политических решений. Это существенно ослабляет демократический потенциал политики, создает предпосылки для принятия неэффективных решений.

Украина взяла на себя международные обязательства, связанные с равноправным вхождением страны в мировое и европейское содружество. Это требует концептуального определения, проектирования и осуществления гендерной